

Жанар Медеубаєва,

кандидат історичних наук,

професор Євразійського національного університету

ім. Л.Гумільова (м. Нур-Султан, Казахстан)

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КАЗАХСТАНІ: СПРИЯННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасну університетську систему неможливо уявити без автономності та академічної свободи. Розвиток університетів у дусі часу логічно передбачає широку демократизацію в концептуальному, функціональному аспектах. Тому сьогодні в Республіці Казахстан демократизація системи вищої освіти знаходиться на порядку денному, здійснюються відчутні перетворення в організації, управлінні навчальним, дослідницьким процесами в університетах. У Концепції освіти РК до 2015 року, прийнятій у 2004 році, як основні завдання у сфері освіти визначено: “Удосконалення законодавчої та іншої нормативної правової бази функціонування казахстанської моделі освіти на основі подальшої демократизації та участі суспільства в управлінні освітою” [1]. Загалом демократизація освіти в Республіці була пріоритетом і в попередні роки у зв’язку із загальними процесами реформування політичної системи та переходом на ринкову економіку.

Приєднання Казахстану до Болонської декларації у 2010 році дало змогу перевести систему освіти, насамперед вищої, на рейки демократизації. Як відомо, наріжним каменем Болонського процесу є академічна свобода та автономність університетів. Демократична, прогресивна суть університетів сформульована у Великій Хартії університетів, підписаній у 1988 році у Болоньї: «Університет – автономний, по-своєму організований інститут у серці суспільства, який виробляє, оцінює, примножує та поширює культуру шляхом наукових досліджень та щоб відповідати потребам навколишнього світу, його дослідження та навчальний процес мають бути морально та інтелектуально незалежними від політичної та економічної влади» [2]. Тим самим прагнення приєднатися до Болонської системи визначає курс на перетворення, що ведуть до демократизації освітнього процесу на всіх рівнях та за всіма аспектами.

Республіка Казахстан першою із центральноазійських держав стала учасником Болонської декларації та повноправним членом європейського освітнього простору. Приєднання Казахстану до Болонського процесу не було одномоментним та швидким процесом. У країні протягом десятиліть йшли підготовчі роботи для адаптації до стандартів і норм європейського освітнього простору. Відпо-

відно до Закону Республіки Казахстан «Про освіту» 2007 року було передбачено тріступінчасту модель підготовки фахівців: бакалаврат-магістр-доктор PhD. Крок за кроком до 2010 року навчальний процес у казахстанських університетах розбудовувався за параметрами та нормами європейської системи освіти.

Я, як і мої колеги, що тривалий час працюють в університетській системі, пам'ятаю, як поетапно колишня лінійна система була замінена на кредитну модель освіти і як уся система вищої освіти перебудовувалась за європейськими стандартами. Звичайно, було багато складних моментів з концептуальним сприйняттям та функціональним здійсненням перетворень. Колишні норми та правила, незважаючи на застарілість та архаїчність, зберігалися та застосовувалися паралельно з новими, актуальними у процесі та менеджменті навчання. Можна навести такий простий і очевидний приклад: оцінювання знань студентів здійснювалося і за старою п'ятибальною системою, і за кредитною (100-бальною) системою. Здається, що така думка колег правильно передає суть трансформації у сфері вищої освіти Казахстану: «Відповідно до Болонської декларації, казахстанські вузи з 2002/2003 навчального року розпочали поетапний перехід на європейську систему вищої професійної освіти. Однак входження Казахстану в Болонський процес протікало і протікає у складних умовах, стикаючись із труднощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Серед першочергових можна назвати проблеми законодавчого, організаційного, фінансового і навіть морального порядку. Слід зазначити, що серед сучасних казахстанських дослідників і працівників сфери вищої школи існують різні погляди як на необхідність і доцільність приєднання до Болонського процесу, так і на кроки, що здійснюються в перетворенні вищої школи в цілому» [3].

“Наприклад, далеко ще не всі константи кредитної системи реалізуються на практиці. Спроби демократизувати процес складання іспитів призводять до домінування тестових завдань, які складають матричним або комп'ютерним способом. При цьому не завжди вдається гарантувати анонімність екзаменаційного листа, навіть якщо підсумковий контроль здійснюється незалежним екзаменатором. У Великобританії, наприклад, всі екзаменаційні відповіді підписуються номером індивідуального студентського коду (у нас - студентський квиток, який є пластиковою карткою), що є дієвим антикорупційним заходом”[4]. На мій погляд, труднощі прийняття європейських стандартів в освіті, втілення їх у практику в Казахстані пояснюються тим, що перебороти ментальність, просякнуту духом надцентралізованості, за короткий термін складно.

Тим не менш, сьогодні можна говорити про досягнення РК щодо впровадження Болонської системи, виражених у конкретних фактах та цифрах. Зі входженням у Болонський процес активно запрацювала програма академічної мобільності студентів. Так, з 2011 року кількість магістрантів, що беруть участь у програмі, у першій половині 2020 року збільшилася вчетверо (1373 особи). У казахстанських вишах активно стали впроваджуватися дводипломні спільні із закордонними виша-

ми програми, що, безумовно, підвищило якість освіти за рахунок запровадження міжнародних стандартів. Нині понад 50 вузів Казахстану реалізують дводипломну освіту із провідними університетами Великобританії, Ірландії, Іспанії, Чехії, Німеччини, США та іншими. Збільшилася кількість програм англійською мовою, зростає кількість іноземних студентів. Таким чином, казахстанська система вищої освіти взяла рішучий курс на інтернаціоналізацію освітніх програм.

Також Болонський процес дозволив казахстанським університетам встановити та підтримувати тісні академічні контакти з багатьма університетами світу. Наприклад, сьогодні Євразійський національний університет, який я представляю, має партнерські відносини приблизно з 200 вузами з усіх регіонів, зокрема з Ужгородським національним університетом.

Здійснено поступовий перехід від контролю якості до системи забезпечення якості. Активно розвивається незалежна акредитація. Нині незалежна акредитація вузів та освітніх програм проводиться 11 акредитаційними органами, з яких 6 казахстанських та 5 закордонних агенцій [5].

З 2018 року казахстанський кредит прирівняно до кредиту ECTS. Всі вузи використовують ECTS під час трансферу навчального навантаження. Освітні програми та їх компоненти описуються відповідно до затверджених професійних стандартів. З урахуванням результатів навчання до їхньої розробки активно залучаються роботодавці, діє реєстр освітніх програм [6].

Участь у Болонському процесі означає для республіки підвищення конкурентоспроможності казахстанських освітніх послуг, визнання рівня кваліфікації вчених та викладачів. Вхідження казахстанської вищої школи до Болонського процесу сприймається як підвищення якості підготовки кадрів національної економіки і навіть як необхідна умова посилення позицій Казахстану в міжнародному освітньому просторі.

А головне, інтеграція в європейський освітній простір та запровадження європейських стандартів дозволили зробити рішучі кроки у бік демократизації системи вищої освіти республіки. Звичайно, сьогодні цей процес перебуває в початковій стадії. Вжито конкретних заходів щодо автономізації, самоврядування університетів. Кількість документів, що суворо регламентують діяльність вузів, як-то Державний стандарт у сфері вищої освіти, були істотно скорочені. Університетам надано свободу визначати масштаби та зміст своєї освітньої діяльності. Але зрозуміло, що питань щодо концептуальних, правових та організаційних аспектів автономності об'єктів вищої освіти багато. На думку деяких експертів, посилення академічної та управлінської свободи вишів найкраще реалізувати через закон про університети (або зміни до закону про вищу освіту). Також потрібно внести зміни та доповнення до правил формування рад ректорів вузів шляхом включення до цього органу представників професорсько-викладацького складу та учнів. Для успішного розроблення питань демократизації необхідно ретельно вивчити європейський досвід у цій сфері.

На сьогоднішній день у республіці сформувалося певне бачення демократизації сфери вищої освіти в організаційному, функціональному аспекті. Згідно з казахстанським баченням, автономія вузів у галузі педагогічного та науково-дослідного менеджменту має забезпечуватися такими факторами, як:

- чітке законодавче визначення, розмежування та координація адміністративно-управлінських функцій, повноважень, прерогатив державних структур (міністерства освіти) та ВНЗ;
- диверсифікація інститутів контролю та експертизи, що включає скорочення до необхідного мінімуму контролюючої діяльності міністерства освіти та розширення системи контролю з боку споживачів (студентів, батьків, громадських організацій, організацій-замовників);
- диверсифікація джерел фінансування навчально-педагогічної та науково-дослідної діяльності вузів [7].

Процесу демократизації системи університетів у Казахстані сприяє низка освітніх програм Євросоюзу. Починаючи з 1994 року, у РК досить успішно діяла програма ТЕМПУС (Trans-European Mobility Programme for University Studies) з удосконалення вищої освіти. У період 1994-2013 років у рамках ТЕМПУС було профінансовано понад 70 проєктів за участю 46 вищих навчальних закладів та 48 неакадемічних партнерів із Казахстану. Програма дуже вплинула на процеси управління у вищих навчальних закладах РК. За 1994-2012 роки на проєкти в Казахстані виділено близько 26% загального бюджету ТЕМПУС у Центральній Азії. Це становило у різні роки приблизно від 1,4 до 4,5 млн. євро, зважаючи на те, що протягом 2007-2012 років загальний обсяг фінансування для регіону збільшився з 5 до 15 млн. євро [8]. Через приблизно 13 років після запуску програми ТЕМПУС Євросоюз розпочав реалізацію в Казахстані іншої програми – «Еразмус Мундус» (Erasmus Mundus) з обміну студентами, науковими та педагогічними кадрами, яка також зробила певний внесок у модернізацію університетської системи в РК.

Характерно, що програми ТЕМПУС та Еразмус Мундус від початку своєї діяльності охопили поряд зі сферою освіти практично всі ключові сегменти та напрями соціальної політики. Пізніше, у 2009 році, Казахстан приєднався до іншої європейської програми – «Центральноазіатська науково-освітня мережа» (Central Asia Research Education Net, CAREN), яка виявилася досить успішною в РК, хоч і не здобула такого визнання та популярності, як той же ТЕМПУС або навіть Еразмус Мундус [9].

2014 року Євросоюз вніс деякі зміни до своєї освітньої політики. В результаті цього програми ТЕМПУС та Еразмус Мундус були замінені програмою «Еразмус+» (Erasmus+), з навчальної мобільності, співпраці для інновацій, обміну передовим досвідом та підтримкою освітніх реформ. Проте загалом це поки що несуттєво позначилося на характері європейської присутності у сфері освіти РК. Управління програмою у Казахстані здійснює національний офіс «Еразмус+».

Основними завданнями офісу є надання різноманітних консультаційних послуг, координація діяльності національної команди експертів з реформування вищої освіти в Казахстані, а також моніторинг проєктів ТЕМПУС, що все ще реалізуються [10]. Крім просування освітніх програм (особливо таких великих, як ТЕМПУС, Еразмус Мундус, а з 2014 року – Еразмус+), ЄС також приділяє значну увагу роз'ясненню європейських культурних цінностей, принципів та ідеалів. Зокрема, Євросоюз та його конкретні країни-члени регулярно організовують та проводять у казахстанських містах різноманітні громадські заходи, зокрема Дні Європи.

Загалом у рамках програм ЄС «Темпус» та «Еразмус+» було реалізовано 135 проєктів, які сприяли навчанню та підвищенню кваліфікації студентів та викладачів у Європі, оновленню вітчизняних освітніх програм, розробленню навчальних посібників, проведенню наукових досліджень.

Навіть найповерховіший порівняльний аналіз діяльності таких впливових акторів, як РФ, Китай, ЄС у казахстанській сфері вищої освіти показує переваги та успіхи європейської політики. Освітня політика ЄС у РК має міцну концептуальну базу, що підтримується основною частиною казахстанського суспільства та інституціоналізована. Самі європейські інститути, різні державні та приватні фонди країн ЄС роблять величезний внесок у модернізацію, демократизацію всієї системи освіти в Казахстані.

Як викладач та дослідник факультету міжнародних відносин ЄНУ ім. Л.М. Гумільова, я маю свій особистий досвід упровадження європейських стандартів у навчальний процес. Також у процесі педагогічної та дослідницької діяльності у мене сформувалися особисті міркування щодо сприяння ЄС справі модернізації та демократизації університетів у РК. На моє особисте переконання, неоціненний внесок у вивчення питань реформування, демократизації сфери вищої освіти роблять наукові дослідження в рамках проєктів, що фінансуються Європейською Комісією Європейського Союзу по лінії Erasmus+. Я була координатором проєкту «Кафедра Жана Моне. Європейська дипломатія» за програмою Erasmus+, реалізованою на факультеті міжнародних відносин у період з 2018 до 2021 року. У ході реалізації проєкту нам було надано можливість розробити власну політику навчального процесу, скласти навчальну програму на основі європейських стандартів. Також на основі вивчення європейського досвіду нам вдалося впровадити нові методики, орієнтовані переважно на студентоорієнтоване навчання. Демократизація вищої освіти означає встановлення постійного, тісного зв'язку зі студентами, тому при виборі тем для обговорення, форм занять ми спиралися на думку студентів.

На основі вивчення досвіду французьких та німецьких університетів команда проєкту запропонувала своє бачення створення ендаумент-фонду для ЄНУ ім. Л.М. Гумільова. Поширена практика створення ендаумент-фондів на самих факультетах, що справді демократизувало б фінансову політику вишів, сьогодні стає трендом у казахстанських університетах, зокрема в ЄНУ.

Питань, які вимагають свого вирішення, у сфері вищої освіти чимало. Тому ми повинні продовжувати наші науково-методичні дослідження, щоб привести нашу систему освіти у відповідність до справжнього духу Великої Хартії університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. URL: <http://old.unesco.kz/rcie/data/koncepciya.htm>
2. Великая Хартия университетов. URL: http://bolognaby.org/images/Library/Magna_Carta_Universitatum_ru.pdf
3. Высшее образование Казахстана в свете Болонского процесса. URL: <https://mysl.kazgazeta.kz/news/847>
4. Вызовы Болонского процесса: за и против. URL: http://www.elibrary.kz/download/zhurnal_st/st3607.pdf
5. Мы в Болонском процессе: достижения за 10 лет. URL: <https://bilimdinews.kz/?p=124060>
6. Достижения Казахстана за 10 лет участия в Болонском процессе – МОН РК . URL: <https://bilimdinews.kz/?p=123568//>
7. Болонский процесс: за и против. URL: <https://www.zakon.kz/4984941-b>
8. Влияние Европейского Союза на Центральную Азию. Обзор, анализ, прогноз. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/13414-20170614.pdf>
9. Представительство «Эразмус+» в Казахстане, 2015.

REFERENCES

1. Kontseptsiya razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan do 2015 goda [The concept of development of education of the Republic of Kazakhstan until 2015]. *old.unesco.kz*. Retrieved from <http://old.unesco.kz/rcie/data/koncepciya.htm> [in Russian].
2. Velikaya Khartiya Universitetov [Magna Carta of the Universities]. *bolognaby.org*. Retrieved from http://bolognaby.org/images/Library/Magna_Carta_Universitatum_ru.pdf [in Russian].
3. Vyssheye obrazovaniye Kazakhstana v svete Bolonskogo protsesssa [Higher education in Kazakhstan in the light of the Bologna process]. *mysl.kazgazeta.kz*. Retrieved from <https://mysl.kazgazeta.kz/news/847> [in Russian].
4. Vyzovy Bolonskogo protsesssa: za i protiv [Challenges of the Bologna process: pros and cons]. *www.elibrary.kz*. Retrieved from http://www.elibrary.kz/download/zhurnal_st/st3607.pdf [in Russian].
5. My v Bolonskom protsesse: dostizheniya za 10 let [We are in the Bologna process: achievements in 10 years]. *bilimdinews.kz*. Retrieved from <https://bilimdinews.kz/?p=124060> [in Russian].
6. Dostizheniya Kazakhstana za 10 let uchastiya v Bolonskom protsesse – MON RK [Achievements of Kazakhstan for 10 years of participation in the Bologna Process - MES RK]. *bilimdinews.kz*. Retrieved from <https://bilimdinews.kz/?p=123568//> [in Russian].
7. Bolonskiy protsess: za i protiv [Bologna process: pros and cons]. *www.zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4984941-bolonskiy-protsess-za-i-protiv-dias-emir.html> [in Russian].
8. Vliyaniye Yevropeyskogo Soyuz na Tsentral'nyu Aziyu. Obzor, analiz, prognoz [Influence of the European Union on Central Asia. Review, analysis, forecast]. *library.fes.de*. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/13414-20170614.pdf> [in Russian].
9. Predstavitel'stvo «Erasmus+» v Kazakhstane [Erasmus+ Representative Office in Kazakhstan], 2015 [in Russian].